

ДО 100-ЛІТТЯ БУДІВЕЛЬНО-АРХІТЕКТУРНОЇ ОСВІТИ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

УДК [378.6(69+72)]:94 (477.63)«19/20»

ВІД ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ ДО БУДІВЕЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ

БОЛЬШАКОВ В. І., *д. т. н., проф.*,
ЄВСЄЄВА Г. П., *д. н. держ. упр., проф.*,
ЛИСЕНКО Г. І., *к. і. н., доцент*,
ВОЛКОВА С. П., *ст. викл.*

Кафедра матеріалознавства та обробки матеріалів, Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпропетровськ, Україна, тел. +38 (0562) 745-23-72, e-mail: bolshakov@mail.pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0003-0790-6473

Кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпропетровськ, Україна, тел. 38 (0562) 46-94-98, e-mail: evseeva@i.ua, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

Кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпропетровськ, Україна, тел. 38 (0562) 46-94-98, e-mail: G-193@yandex.ua, ORCID ID: 0000-0002-6216-5025

Кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпропетровськ, Україна, тел. 38 (0562) 46-94-98, e-mail: sve51479844@yandex.ru, ORCID ID: 0000-0003-0829-5627

Анотація. Постановка проблеми. Розвинена будівельна галузь – основа процвітання країни в цілому і конкретного міста зокрема. Важлива роль у процесі підготовки фахівців будівельного профілю покладається на відповідні навчальні заклади, які, навіть змінюючи один одного на мапі міста, зберігають і розвивають закладені у минулому традиції будівельно-архітектурної освіти. Саме знання історії виникнення першого технічного закладу будівельного профілю в нашому місті дозволить суттєво вплинути на формування громадянсько-патріотичної позиції молодих інженерів будівельної галузі. **Аналіз досліджень.** Історія вищої політехнічної освіти в Україні першої чверті ХХ століття досить ґрунтовно досліджена у працях В. Онопрієнко, В. Тарасової, А. Вороха, С. Майборода, С. Ховрича, І. Федосової та ін. Зокрема, І. Федосова розглянула особливості формування студентського контингенту у технічних вишах у період, що розглядається, а також проаналізувала джерела і стан дослідження історії вищої технічної освіти в Україні. Становлення вищої технічної освіти на Катеринославщині розглянуто у працях Г. Швидько, В. Старостіна, В. Савчука, В. Большакова та О. Бистрякова. **Мета статті** – проаналізувати становлення і розвиток вищої будівельно-архітектурної освіти на Катеринославщині (Дніпропетровщині) впродовж ХХ – на початку ХХІ ст. **Висновок.** Традиція підготовки інженерно-будівельних і архітектурних кадрів вищої кваліфікації у нашому місті нараховує вже сотню років, і Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, сконцентрувавши усі напрацювання своїх попередників, увібравши впродовж історії наукові розробки талановитих інженерів-будівельників, архітекторів і технологів будівельної галузі міста, впевнено дивиться у майбутнє.

Ключові слова: вища технічна освіта, політехнічний інститут, інженерний факультет, навчальні плани, вечірній робітничий будівельний технікум, інженерно-будівельний інститут

ОТ ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ДО СТРОИТЕЛЬНОЙ АКАДЕМИИ

БОЛЬШАКОВ В. И., *д. т. н., проф.*,
ЕВСЕЕВА Г. П., *д. н. гос. упр., проф.*,
ЛЫСЕНКО Г. И., *к. и. н., доцент*,
ВОЛКОВА С. П., *ст. преп.*

Кафедра материаловедения и обработки материалов, Государственное высшее учебное заведение «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры», ул. Чернышевского, 24-а, 49600, Днепропетровск, Украина, тел. +38 (0562) 745-23-72, e-mail: bolshakov@mail.pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0003-0790-6473

Кафедра украиноведения, Государственное высшее учебное заведение «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры», ул. Чернышевского, 24-а, 49600, Днепропетровск, Украина, тел. 38 (0562) 46-94-98, e-mail: evseeva@i.ua, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

Кафедра українознавства, Государственное высшее учебное заведение «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры», ул. Чернышевского, 24-а, 49600, Днепропетровск, Украина, тел. 38 (0562) 46-94-98, e-mail: G-193@yandex.ua, ORCID ID: 0000-0002-6216-5025

Кафедра українознавства, Государственное высшее учебное заведение «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры», ул. Чернышевского, 24-а, 49600, Днепропетровск, Украина, тел. 38 (0562) 46-94-98, e-mail: sve51479844@yandex.ru, ORCID ID: 0000-0003-0829-5627

Аннотация. Постановка проблемы. Развитая строительная отрасль – основа процветания страны в целом и конкретного города в частности. Важная роль в процессе подготовки специалистов строительного профиля возлагается на соответствующие учебные заведения, которые, даже меняя друг друга на карте города, сохраняют и развивают заложенные в прошлом традиции строительного-архитектурного образования. Именно знание истории возникновения первого технического заведения строительного профиля в нашем городе позволяет существенно повлиять на формирование гражданско-патриотической позиции молодых инженеров строительной отрасли. **Анализ исследований.** История высшего политехнического образования в Украине первой четверти XX века достаточно основательно исследована в трудах В. Оноприенко, В. Тарасовой, А. Вороха, С. Майбороды, С. Ховрич, И. Федосовой и др. В частности, И. Федосова рассмотрела особенности формирования студенческого контингента в технических вузах в рассматриваемый период, а также проанализировала источники и состояние исследования истории высшего технического образования в Украине. Становление высшего технического образования на Екатеринославщине рассмотрены в работах Г. Швыдько, В. Старостина, В. Савчука, В. Большакова и А. Быстрякова. **Цель статьи** – проанализировать становление и развитие высшего строительного-архитектурного образования в Екатеринославе (Днепропетровске) в течение XX – начале XXI века. **Вывод.** Традиция подготовки инженерно-строительных и архитектурных кадров высшей квалификации в нашем городе насчитывает уже сотню лет, и Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры, сконцентрировав все наработки своих предшественников, вобрал в течение истории научные разработки талантливых инженеров-строителей, архитекторов и технологов строительной отрасли города, уверенно смотрит в будущее.

Ключевые слова: высшее техническое образование, политехнический институт, инженерный факультет, учебные планы, вечерний рабочий строительный техникум, инженерно-строительный институт

FROM THE POLYTECHNIC INSTITUTE TO THE CONSTRUCTION ACADEMY

BOLSHAKOV V. I., *Dr. Sc., Prof.*,

EVSEEVA G. P., *Dr. Sc., Prof.*,

LYSENKO G. I., *Ph. D., associate Professor*,

VOLKOVA S. P., *senior teacher*.

Department of Materials and Materials Processing, State Higher Educational Establishment «Prydneprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture», 24-A, Chernyshevskogo str., Dnipropetrovsk 49600, Ukraine, Tel. +38 (0562) 745-23-72, e-mail: bolshakov@mail.pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0003-0790-6473

The department of Ukrainian studies, State Higher Educational Establishment «Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture», 24-A Chernyshevskogo str., Dnipropetrovsk 49600, Ukraine, phone: 38 (0562) 46-94-98, e-mail: evseeva@i.ua, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

The department of Ukrainian studies, State Higher Educational Establishment «Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture», 24-A Chernyshevskogo str., Dnipropetrovsk 49600, Ukraine, phone: 38 (0562) 46-94-98, e-mail: G-193@yandex.ua, ORCID ID: 0000-0002-6216-5025

The department of Ukrainian studies, State Higher Educational Establishment «Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture», 24-A Chernyshevskogo str., Dnipropetrovsk 49600, Ukraine, phone: 38 (0562) 46-94-98, e-mail: sve51479844@yandex.ru, ORCID ID: 0000-0003-0829-5627

Abstract. Formulation of the problem. Developed construction industry is the basis of prosperity of the country as a whole and particular city in particular. An important role in the training of young builders on the training institutions, which, even replacing each other on the city map, retain and develop the traditions of engineering and construction education. The knowledge of the history of the first technical institution of building structure in our city will significantly influence the formation of civic and patriotic position of young engineers of building industry. **Analysis of the research.** The history of higher polytechnic education in Ukraine of the first quarter of the twentieth century rather thoroughly was investigated in the works of V. Onopriyenko, V. Tarasov, A. Woroch, C. Choir, S. Hovrych, I. Fedosova and others. Specifically I. Fedosova considered features of formation of student contingent in the technical universities in the period which is considered and analyzed the source and status of research of the history of higher technical education in Ukraine. The formation of higher technical education in Katerynoslav was considered in the works of G. Shvyd'ko, V. Starostin, V. Savchuk, A. Bystryakov and V. Bolshakov. **The purpose of the article** is analysis of the development of higher building and architectural education in Katerynoslav (Dnipropetrovsk) during the XX - XXI century. **Conclusion.** The tradition of training of highly qualified engineering and architecture specialist in

the city has already a hundred years, and Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture concentrating all the achievements of its predecessors, absorbed throughout history research and development of talented architects, builders and engineers of the construction industry of the city, confidently looks into the future.

Keywords: *higher technical education, the Polytechnic Institute, Faculty of Engineering, curricula, Working Civil Engineering Technical School, Civil Engineering Institute*

Постановка проблеми. Розвинена будівельна галузь – основа процвітання країни в цілому і конкретного міста зокрема. Важлива роль у процесі підготовки фахівців будівельного профілю покладається на відповідні навчальні заклади, які, навіть змінюючи один одного на мапі міста, зберігають і розвивають закладені у минулому традиції інженерно-будівельної освіти. Знання історії виникнення першого технічного закладу будівельного профілю в нашому місті дозволить суттєво вплинути на формування громадянсько-патріотичної позиції молодих інженерів будівельної галузі, адже усвідомлення минулого дозволить опанувати майбутнє.

Аналіз досліджень. Слід визнати, що історія вищої політехнічної освіти в Україні першої чверті ХХ століття досить ґрунтовно досліджена у працях В. Онопрієнко, В. Тарасової, А. Вороха, С. Майбороди, С. Ховрича, І. Федосової та ін. [23; 28; 4; 22; 30; 29]. Зокрема, І. Федосова розглянула особливості формування студентського контингенту у технічних вишах у період, що розглядається, а також проаналізувала джерела і стан дослідження історії вищої технічної освіти в Україні. Становлення вищої технічної освіти на Катеринославщині розглянуто у працях Г. Швидько, В. Старостіна, В. Савчука, В. Большакова та О. Бистрякова [31; 27; 26; 1-3].

Мета статті – проаналізувати становлення і розвиток вищої будівельно-архітектурної освіти на Катеринославщині (Дніпропетровщині) впродовж ХХ – на початку ХХІ ст.

Виклад матеріалу. Після відкриття у середині 1880-х років у Катеринославі Брянського металургійного заводу і залізниці, яка пов'язала Криворізький рудний і Донецький вугільний басейни, місто пережило «індустріальний вибух», що позначився на усіх сферах його життя. Так, з 1885 по 1915 рік стрімко виросла чисельність насе-

лення (з 41,8 до 225,4 тис. осіб); вдвічі збільшилася територія міста; в рази, а іноді в десятки разів, зросла кількість торговельних, промислових, просвітницьких і навчальних закладів. Але наявність вищих навчальних закладів була привілеєм столичних міст або регіональних центрів, до яких тодішній Катеринослав ще не належав. Місцева інтелігенція вела боротьбу за відкриття у місті нових вищих навчальних закладів, оскільки наявних – Вищого гірничого училища (перетвореного на інститут у 1912 році) і Комерційного училища (яке мало всі підстави бути перетвореним на інститут) не вистачало для підготовки фахівців вищої кваліфікації для промислового міста.

З початком Першої світової війни, як не дивно, ситуація у сфері розвитку вищої освіти у місті поліпшилась. Спочатку, у 1915 році, постало питання про переведення до Катеринослава університетів, що потрапляли до зони бойових дій – Варшавського та Юр'ївського. Хоча ці плани не були реалізовані, міська громада у 1916 році активно обговорювала питання про відкриття у місті відразу чотирьох вишів – класичного університету, політехнічного, транспортного та сільськогосподарського інститутів [27]. Першим, як стверджує краєзнавець В. Старостін, був реалізований проект політехнічного інституту, який розпочав свою роботу 31 січня 1917 року (але Статут закладу був підписаний міністром народної освіти Росії графом П. М. Ігнат'євим ще 5 квітня 1916 року (рис. 1)). Як зазначає дослідниця історії гірничого інституту Г. Швидько, у 1916 році вчені цього закладу ініціювали відкриття у Катеринославі Вищих жіночих курсів, на базі яких потім, у 1918 році, був відкритий класичний університет.

Причин тому, що Політехнічний інститут (повна назва – Приватний Політехнічний єврейський інститут) був відкритий у Катеринославі раніше за класичний універ-

ситет, кілька. По-перше, третину населення міста складали євреї, будучи другою за кількістю етнічною спільнотою після росіян (українці були на третьому місці; до речі, ця тенденція в етнічному складі населення міста збереглась до 1920-х років) [2; 24]. Однак, за інформацією Статистичного відділу Катеринославської міської управи, за переписом 1917 року більшість у місті складали євреї (35 %), на другому місці були українці (30 %), а росіяни складали лише 18 % населення [21].

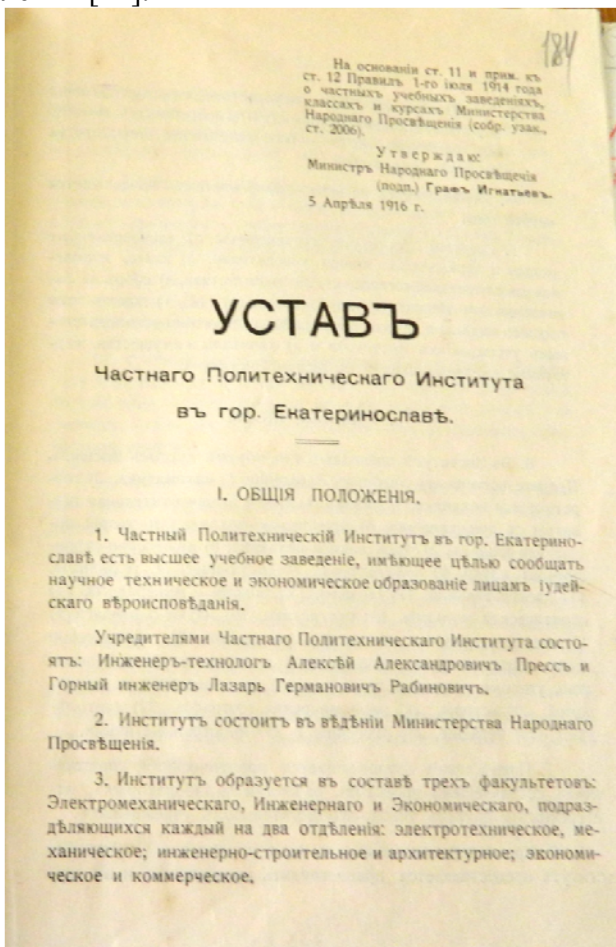

Рис. 1. Статут Політехнічного інституту

По-друге, з 1890-х років у місті активізувався єврейський національний рух, що перетворило Катеринослав на центр єврейського націоналізму півдня Російської імперії, усунувши від цієї ролі Одесу [27]. Так, у газеті відомого мецената М. Копилова «Приднепровский край» від 3(16) травня 1917 року була поміщена інформація про організацію у місті Клубу національних організацій. Завданням його було визначено об'єднання діяльності місцевих національ-

них організацій з метою встановлення міцних добросусідських відносин між усіма національностями краю. Наступним завданням (після підготовки до виборів в Установчі збори) клуб вважав популяризацію серед місцевого населення ідей про федеративно-республіканський устрій Росії, необхідність національно-територіальної (обласної) автономії України і екстериторіальної (персональної) автономії для євреїв [25].

По-третє, наявні в Російській імперії відсоткові обмеження щодо кількості студентів-євреїв у вищих навчальних закладах викликали незадоволення в суспільстві і соціальне напруження [2]. Сукупна дія вказаних причин за наявності у Катеринославі Гірничого інституту з його викладачами та матеріально-технічною базою, які допомогли налагодити роботу Політехнічного інституту, дозволили оголосити перший набір студентів уже в серпні 1916 року. Численні справи студентів першого набору Політехнічного інституту, що зберігаються у фонді Р2065 Дніпропетровського державного обласного архіву, датовані серпнем 1916 – січнем 1917 року. Усього у фондах архіву зберігається 2661 справа студентів і викладачів Приватного політехнічного інституту, які свідчать про його активну діяльність упродовж 1916 – 1926 років. Через студентські і викладацькі справи можна прослідкувати еволюцію назви Приватного політехнічного інституту: у 1918 році він називається Катеринославський єврейський науковий інститут, у 1919-му – знову Політехнічний інститут, у 1920 році – Катеринославський державний політехнічний інститут тощо.

У Дніпропетровському архіві зберігаються справи студентів Катеринославського Приватного Політехнічного інституту (ППІ), серед яких досить часто трапляються українські і російські прізвища, що свідчить про відсутність етнічного цензу для вступників до цього єврейського (як було визначено в його Статуті) вишу. У таблиці 1 наведено кількість студентів ППІ згідно з описом, який зберігається у фонді Р2065, оп. 2, спр. 1629, а за таблицею 2 можна прослідкувати динаміку подачі заяв до інституту впродовж 1917-1920 років.

Таблиця 1

Опис студентів Приватного Політехнічного інституту у м. Катеринослав

Рік	1917	1918	1919	1920
Кількість осіб єврейської національності	359	270	63 (весняний набір) 38 (осінній)	85 (весняний) 355 (осінній)
Кількість осіб неєврейської національності	2	7	2 -	2 94
% осіб неєврейської національності	0,56	2,6	3,17	2,35 26,47

Таблиця 2

Список заяв студентів Єврейського наукового інституту прийому 1917-1920 рр.

Рік	1917	1918	1919	1920
Кількість осіб єврейської національності	368	1160	59	23
Кількість осіб неєврейської національності	9	111	10	1
% осіб неєврейської національності	2,44	9,56	17	4,35

Згідно з вищенаведеними даними, усього в інституті впродовж 1917-1920 років навчалася 1 170 студентів (серед яких було 107 українців і росіян), хоча заяв було подано вполовину більше (1 479 від євреїв, 131 від українців і росіян).

Хоча заплановано було у складі інституту три факультети – електромеханічний, інженерний та економічний, вдалося організувати і налагодити діяльність лише двох перших.

З особистої справи професора по кафедрі математики Гройсмана Єремія Яковича (фонд Р2065, оп. 2, спр. 249) дізнаємося про вимоги на рівні сучасних до викладачів щодо отримання наукових ступенів у відповідності із Статутом, а також про суміщення ними посад у різних вишах міста. Зокрема, асистент по кафедрі нарисної геометрії Живов Григорій Соломонович, як свідчить його особова справа (фонд Р2065, оп. 2, спр. 299) окрім роботи у Політехнічному інституті викладав на технічних і архітектурних курсах, у приватному реальному єврейському училищі і в чоловічій гімназії. Багато викладачів поєднували роботу в Гірничому інституті з викладанням у Політехнічному (як-то Л. В. Писаржевський, І. Ю. Огієвецький, О. М. Динник, Я. І. Грдина, Г. Є. Євреїнов, Й. І. Танатар тощо). Окремо слід зупинитись на особистості директора Політехнічного інституту – **Сергія Андрійовича Заборовського** (рис. 2), який доклав неймовірних зусиль задля розвитку, піднесення і збереження ввіреного йому закладу.

Рис. 2. Заборовський С. А.

В архіві ДАДО є його особова справа із формулярним списком, за яким простежується кар'єра Сергія Андрійовича. Так, з 18 лютого 1901 року він виконував обов'язки екстраординарного професора Варшавського політехнічного інституту; з 1 вересня 1906 року викладав будівельну механіку в Катеринославському вищому гірничому училищі; в період з 14 по 22 червня і з 18 по 28 липня 1909 року навіть був його директором. Із 17 жовтня 1911 року С. А. Заборовський став екстраординарним професором гірничого училища. На запрошення Опікунської ради Приватного Політехнічного інституту він був затверджений на посаді директора інституту і викладачем кафедри опору матеріалів із 17 березня 1917 року; а з 9 вересня 1918 року став професором кафедри опору

матеріалів у Єврейському науковому інституті. Архівні документи свідчать, що С. А. Заборовський очолював заклад весь час його існування, і хоча кілька разів він намагався полишити свою посаду, колектив не дозволив йому це зробити.

У Дніпропетровському державному обласному архіві у фонді Р2065 (оп.1, спр.1627) зберігається Книга протоколів зібрань факультетів Приватного Політехнічного інституту в м. Катеринослав. На розмножених друкарським способом аркушах із аббревіатурою Ч.П.И. (рос. Частный Политехнический институт) представлена активна навчальна, організаційна і наукова діяльність вищеназваного закладу в період із 10 лютого 1917 року по 1 жовтня 1919 року (усього 61 протокол). На першому засіданні були присутніми в. о. директора С. А. Заборовський, викладачі В. Н. Джонс, О. М. Динник, асистенти Н. Н. Малов, І. Н. Блюмштейн, І. Ю. Огівецький, які вирішували організаційні питання, пов'язані з відкриттям закладу. Вже на другому засіданні (про що свідчить протокол № 2 від 13 березня 1917 року) для поліпшення підготовки студентів технічного вишу було внесено пропозицію про відкриття на кожному факультеті відділень з більш вузькими спеціальностями; а саме, на інженерному факультеті – а) архітектурне відділення, б) інженерно-будівельне, в) опалення і вентиляції, г) відділення будівельної механіки.

Починаючи з третього засідання (протокол № 3 від 10 квітня 1917 року) на зібранні були присутні представники від студентів, прохання яких щодо переведення з факультету на факультет, щодо зарахування на I (II, III) семестр часто були предметом розгляду членами зборів.

На серпневому засіданні (протокол № 9 від 28 серпня 1917 року) окрім інформації про надання Гірничим інститутом аудиторії і креслярської (чертежной) для потреб ППІ, було прийнято рішення про зарахування 400 осіб на I семестр з конкурсною відміткою вище 14, а також студентів з інших вишів: Нью-Йоркського університету, Віленського єврейського вчительського інституту, Тулузького університету, Казанського уні-

верситету, Петроградського жіночого політехнічного інституту, Харківського жіночого політехнічного інституту, Тулузького електротехнічного інституту тощо.

Під час вересневого засідання (протокол № 12 від 19 вересня 1917 року) директору С. Заборовському колектив інституту запропонував розпочати клопотання перед Міністерством щодо надання Інституту повних прав вищих технічних навчальних закладів. Тоді ж було обрано деканом обох факультетів **Ісаака Юхимовича Огівецького** (рис. 3).

Рис. 3. Огівецький І. Ю.

Важливою для підвищення статусу закладу була постанова від 28 вересня 1917 року із проханням до Опікунської ради добитися присвоєння ППІ всіх прав державних вищих технічних навчальних закладів, а також затвердити Комітет зв'язку Інституту з промисловістю. Вважаючи за необхідне підсумувати перший рік діяльності, Об'єднане зібрання факультетів на черговому засіданні прийняло рішення видати збірник, присвячений першій річниці існування ППІ (з науковими працями викладачів), який мав би стати першим випуском «Вістей ППІ у Катеринославі». На жаль, автори статті не знайшли документальних підтверджень виконання вищеназваних планів.

Оскільки викладачі новоствореного інституту уперше налагоджували діяльність закладу, їм доводилось ставати на шлях експериментів, що підтверджується, наприклад, намаганням поєднати в першому півріччі 1918 року III і IV семестрів для першого на-

бору. Але у директора С. А. Заборовського була окрема думка щодо організації навчального процесу, яку він виклав на засіданні 21 листопада 1917 року. У грудні 1917 року професор П. М. Леонтовський погодився читати лекції з геодезії, але висунув кошторис на 12 000 руб. для придбання інструментів, необхідних для організації літньої практики з його дисципліни.

Вже у грудні 1917 року викладач Б. М. Колпичов заявив про необхідність розроблення планів викладання на інженерному факультеті; він же, на прохання зборів, взяв на себе викладання цивільної архітектури для майбутніх інженерів-будівельників. Пізніше, у квітні 1918 року, цей викладач ініціював заміщення кафедр архітектурних форм та історії архітектури, цивільної архітектури та будівельного мистецтва, будівельної механіки і залізобетонних конструкцій. Вочевидь, інженерно-будівельна спеціальність виглядала привабливою, оскільки кілька студентів електромеханічного факультету виявили бажання перейти на інженерний факультет. На жаль, у травні 1918 року Б. М. Колпичов пішов із життя, що спричинило пошук спеціалістів для викладання цивільної архітектури, будівельного мистецтва і технології будівельних матеріалів студентам інженерного факультету.

До протоколу № 21 від 22 січня 1918 року було додано розклад лекцій, практичних занять і графічних робіт на II і III семестри 1918 року. Так, у II семестрі окрім загальних дисциплін (хімія, фізика, нарисна і аналітична геометрія, геодезія, механіка, диференціальні та інтегральні обчислення, малювання і креслення) студентам інженерного факультету окремо від електромеханічного викладали геодезію, технологію будівельних матеріалів, основи будівельного мистецтва.

Результатом пропозиції скласти навчальні плани III і IV семестрів (в лютому 1918 року) стала розробка планів для обох факультетів на чотири семестри, які були додані до протоколу № 27 від 24 квітня 1918 року. Всупереч проханням студентів оцінювати їх успіхи за двобальною шкалою

(зараховано/не зараховано) викладачі прийняли рішення диференціювати задовільні успіхи студентів оцінками «три», «чотири», «п'ять».

У квітні 1918 року тривали обговорення нового статуту Єврейської академії (закладу, на який планувалося перетворити Політехнічний інститут). Зокрема, одностайно було вирішено провести у статуті максимально повну автономію; розділити сфери діяльності Опікунської ради (яка мала керувати інститутом у фінансовому плані) і викладацької колегії (що відповідала б за навчальний процес); найвище управління інститутом у навчальному плані покласти на Раду професорів (замість Об'єднаних зборів факультетів).

У травні 1918 року два представники від інституту (декан І. Огієвецький та професор С. Бернштейн) були делеговані до Києва на З'їзд представників вищих навчальних закладів України. У тому ж місяці збори факультетів постановили відкрити математичний факультет в інституті.

Хоча дослідник історії Політехнічного інституту О. Бистряков стверджує, що вже 12 квітня 1918 року Міністерство народної освіти затвердило Статут Єврейського наукового інституту (ЄНІ), протокол № 31 свідчить, що тільки у травні проект Статуту був відправлений до Опікунської ради, а у червні ще тривала робота викладацької колегії над документом. Зокрема, директор С. Заборовський запропонував внести до Статуту пункти про право інституту присуджувати наукові ступені, після обговорення збори постановили, що технічні факультети можуть присуджувати ступінь ад'юнкта, а факультети університетського характеру – ступені магістра і доктора наук.

Порівнюючи Статут ЄНІ зі Статутом Політехнічного інституту, слід відзначити, що в першому особам, які закінчили повний курс навчання, планувалося видавати дипломи на звання інженера-електрика (тим, хто закінчив електротехнічний факультет); інженера-будівельника (тим, хто закінчив інженерно-будівельне відділення інженерного факультету); інженера-технолога (після закінчення механічного факультету) й інже-

нера-архітектора (після архітектурного відділення інженерного факультету), у той час як випускники Політехнічного інституту отримували лише посвідчення, після чого могли бути допущеними до випробувань на звання інженера при відповідних урядових вищих навчальних закладах. Далі у Статуті ЄНІ визначалось, що особи із зазначеними званнями мають право керувати фабриками і заводами, споруджувати фабричні і заводські будівлі, право виробництва будь-яких будівельних робіт і розроблення проектів будь-яких будівель і споруд тощо; а також підкреслювалось, що випускники ЄНІ мають усі права, що й випускники урядових вищих навчальних закладів. Отже, зрозуміло, що Єврейський науковий інститут значно розширював можливості працевлаштування випускників порівняно з тією освітою, що надавалася Політехнічним інститутом.

Протоколом № 35 від 3 вересня 1918 року було затверджено професорський склад Інституту:

1) С. Н. Бернштейн (професор кафедри математики);

2) Я. І. Грдина (професор кафедри прикладної механіки);

3) О. М. Динник (професор кафедри теоретичної механіки);

4) С. А. Заборовський (професор кафедри опору матеріалів);

5) Н. А. Іванов (професор кафедри електротехніки);

6) П. М. Леонтовський (виконувач обов'язків професора кафедри геодезії);

7) Л. В. Писаржевський (професор кафедри хімії);

8) А. П. Виноградов (виконувач обов'язків професора кафедри технології матеріалів);

9) Є. Я. Гройсман (виконувач обов'язків викладача кафедри математики із зобов'язанням отримати науковий ступінь до 1 червня 1919 року);

10) І. Ю. Огівецький (виконувач обов'язків викладача кафедри математики із зобов'язанням отримати науковий ступінь до 1 січня 1920 року).

На наступному засіданні, де головував С. А. Заборовський вже як ректор інституту,

обговорювався проект навчальних планів, напрацьованих Академічною комісією при Опікунській раді у Петрограді, до того ж було обрано комісію з викладачів інституту для корегування цих планів. Для викладання архітектури і будівельного мистецтва в осінньому семестрі було запрошено Г. І. Панафутіна, а пізніше обрали С. Н. Грузенберга доцентом по кафедрі архітектури. Вже у грудні 1918 року факультетські збори слухали доповідь Г. І. Панафутіна про постановку викладання архітектурного креслення і проектування з архітектури на інженерно-будівельному відділенні. Тоді ж було обрано комісію у складі Г. І. Панафутіна, С. М. Герольського і О. А. Гортикова для розгляду загальної програми з архітектурного креслення і проектування. У січні 1919 року збори підтримали пропозицію Г. І. Панафутіна про введення на першому курсі інженерного відділення курсу архітектурних форм і прохання до Опікунської ради виділити 5 000 крб. на видання зразків з архітектурного креслення.

Восени 1918 року склалася цікава ситуація у стосунках між викладачами і студентами інституту. Спочатку факультетські визнали бажану участь студентів у засіданнях із правом дорадчого голосу (протокол № 39 від 28 вересня 1918 року). У відповідь представники студентів підготували лист до викладацької колегії, де визнали необхідним урегулювати питання форми їх участі, висловили незадоволення дорадчим голосом і заявили про припинення відвідування занять упродовж п'яти днів (протокол № 40 від 30 вересня 1918 року). На наступному засіданні ректор звернувся до студентів із виводу бойкоту ними занять і доповів про повідомлення до Міністерства про студентський страйк (протокол № 41 від 14 жовтня 1918 року). У лютому 1919 року на факультетських зборах слухали заяву студентів про надання їх представникам права вирішального голосу у засіданнях Об'єднаних зборів, але викладачі вирішили залишити старий порядок участі представників студентів із дорадчим голосом. У березні 1919 року, коли для інституту настали важкі часи, студенти висловили побажання

бачити у Раді старост представників викладацької колегії (протокол № 53 від 17 березня 1919 року).

Що стосується приміщення для інституту, то це була дуже серйозна нагальна проблема, яка обмежувала кількість студентів і примушувала керівництво закладу постійно шукати різні варіанти для забезпечення навчального процесу як приміщенням, так і обладнанням. На листопадовому засіданні (протокол № 43 від 11 листопада 1918 року) факультетські збори постановили визнати бажаною оренду будівлі Громадських зборів терміном до п'яти років. У січні 1919 року ректор повідомив про згоду Гірничого інституту надати Єврейському науковому інституту для тимчасового використання частину нового корпусу. У березні 1919 року, незважаючи на ряд кроків, які були здійснені керівництвом ЄНІ для передачі йому будівлі Громадських зборів, остання була віддана на потреби «Пролеткульту». Тоді, на черговому засіданні факультетів за участі Комісара Е. М. Винокура (посада якого була запроваджена Комісаріатом народної освіти замість посади ректора) було постановлено просити останнього клопотати перед Комісаріатом про передачу будівлі Громадських зборів ЄНІ (протокол № 54 від 24 березня 1919 року). В той же день декан І. Огієвецький до Опікунської ради (а саме – О. О. Пресу) у Петрограді відправив телеграму такого змісту: «Інститут одержавлений Владою посада ректора скасована Члени Опікунської Ради усунуті від керування Інститутом. Вкрай необхідна Ваша безпосередня участь організації будівництва Інституту якості професора сподіваємось також декана Телеграфуйте чи можливий Ваш переїзд Прохання прискорити приїзд Грузенберга». Зворотна адреса, вказана у телеграмі, - вул. Романовська, 49.

27 березня 1919 року на екстрених факультетських зборах було обрано комісію для підготовки доповідної записки про необхідність збереження незалежності ЄНІ (нагальна потреба таких дій виникла через постанову Комітету у справах вищих шкіл про об'єднання ВНЗ Катеринослава [1, с. 28-29]). На засіданні 29 березня 1919 року

було прийнято резолюцію з вищеокресленого питання, в якій зазначено: «Об'єднані збори факультетів, заперечуючи за кимнебудь моральне право позбавити єврейський народ своєї вищої школи, заявляють про необхідність зберегти Єврейський науковий інститут в м. Катеринославі як самостійну установу» (протокол № 56 від 29 березня 1919 року). Ця резолюція була розіслана до всіх вишів міста і, ймовірно, цим Єврейський науковий інститут був урятований від злиття з іншими ВНЗ.

У червні 1919 року збори слухали членів Опікунської ради про те, що вона не гарантує викладацькому складу оплату за липень і пропонує призупинити обрання викладачів на посади до з'ясування становища інституту (протокол № 57 від 25 червня (8 липня за новим стилем) 1919 року). У серпні ректор С. А. Заборовський доповідав про стан справ в інституті, зокрема, повідомив про рішення єврейської громади міста зберегти заклад. Також було вирішено відрядити делегацію до Ростова для ведення переговорів з єврейськими громадськими діячами і передачі уряду меморандуму. Щодо набору студентів першого курсу, було встановлено традиційну для інституту кількість у 200 осіб на два факультети (120 – на електромеханічний і 80 – на інженерно-будівельний).

У вересні 1919 року відбулось ще двоє зборів, перш ніж на 29 вересня було призначено початок навчального року: на них була заслухана доповідь про сприятливе ставлення до інституту єврейських громад Ростова і Харкова, а також доповідь С. Н. Грузенберга про необхідність відкриття архітектурного відділення, яка була схвалена присутніми. До речі, останнє питання періодично ставало на порядок денний, але безуспішно. Ще в листопаді 1917 року декан І. Ю. Огієвецький запропонував відкрити одну групу студентів з архітектурного креслення на архітектурному відділенні, але член Опікунської ради М. І. Болоховський заявив про перенесення відкриття архітектурного відділення на осінь 1918 року через малу кількість бажаючих. Подібна ситуація повторилась і восени 1918 року, лише у 1919 році можна було

очікувати позитивного результату справи з архітектурним відділенням, але, на жаль, документів із цього приводу не збереглося.

Останній протокол № 61, що зберігся у ДАДО, датований 1 жовтня 1919 року, містить інформацію про делегування І. Огієвецького, Є. Гройсмана і С. Бернштейна на з'їзд громад до Ростова.

Інформація про діяльність інституту впродовж листопада 1919 року – червня 1921 року розпорошена по окремих особових справах викладачів і студентів, що зберігаються у ДАДО. У 1919 році Катеринославська рада робітничих і червоноармійських депутатів видавала посвідчення викладачам ЄНІ, що вони є його працівниками (подібні посвідчення були видані Г. С. Живову, Є. Я. Гройсману, Л. Б. Слепяну). У фонді Р2065, оп. 2, спр. 634, зберігається заява Петровецького Олександра Никаноровича про зарахування його на посаду доцента по кафедрі опалення, вентиляції і вогнестійкого будівництва, датована 31 березня 1920 року. У справі Й. І. Танатара (фонд Р2065, оп. 2, спр. 772) міститься його прохання до Ради інженерно-будівельного факультету ЄНІ про збереження доцентури з петрографії і геології і висловлено бажання зайняти доцентуру з лекцій про підземні води, датоване 31 березня 1920 року. Також збереглися: прохання про зарахування до Катеринославського наукового інституту від 11 лютого 1920 року (Р2065, оп. 1, спр. 768); заява з проханням видати посвідчення про звання студента Катеринославського політехнічного інституту від 17 березня 1921 року (Р2065, оп. 2, спр. 807). У кількох студентських справах (фонд Р2065, оп. 2, спр. 496, 589, 961) на проханнях про зарахування студентами стоїть штамп Катеринославського єврейського наукового інституту, датований липнем 1926 року.

У фонді Р2065, оп. 2, спр. 438 зберігаються деякі документи студента інженерного факультету ППІ Кроля Соломона Давидовича. Він вступив до інституту у січні 1917 і вибув з нього у липні 1920 року. У справі міститься відомість заліків студента другого курсу Кроля С. Д., датована

8 червня 1920 року, і заява на ім'я ректора Гірничого інституту з проханням видати документи «...колишнього студента інженерно-будівельного факультету Кроля С. Д., необхідні йому для подання до Київського політехнічного інституту» від 14 грудня 1922 року.

Є інформація, що у липні 1921 року механічне та електротехнічне відділення Політехнічного інституту були приєднані до Катеринославського гірничого інституту. Проректором з навчальної роботи на новопрієднаних відділеннях став Г. Є. Євреїнов, який також очолив нову кафедру гірничої електротехніки [26]. Доля інженерного відділення остаточно не з'ясована. Є припущення, що частина його викладачів (С. А. Заборовський, Г. С. Живов та ін.) і студентів перейшли до сформованого у 1921 році **Катеринославського вечірнього робітничого будівельного технікуму** [1, с. 32-33]. На базі останнього у 1930 році постав **Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут (ДІБІ)**, повернувши собі механічне та електротехнічне відділення, які відділилися ще у 1921 році. Але архівні матеріали свідчать, що деякі студентські справи інженерного факультету опинились в архіві Гірничого інституту.

Інформацію про Політехнічний інститут (політехнікум) друкувала одна з найвпливовіших тогочасних газет регіону – «Придніпровський край», яка виходила впродовж 1898 – 1917 років. Наложала вона М. С. Копилову – благодійнику в освітній галузі (який, зокрема, пожертвував 50 000 крб. на будівлю гірничого училища, сприяв відкриттю Вищих жіночих курсів і перетворенню їх на університет) і підприємцю у будівельній галузі (власник кількох заводів із виробництва будівельних матеріалів, будівельної організації, а також будівельний підрядник Катерининської залізниці та Брянського заводу). Так, ще у 1915 році газета надрукувала статтю «Університет чи політехнікум», відображаючи тодішню полеміку в місті щодо необхідного вишу.

У подальшому саме ця газета 21 січня 1917 року сповістила читачів про відкриття Політехнічного інституту в Катеринославі,

що мало відбутися 31 січня того ж року. Далі впродовж року друкований орган інформував містян про різні події, пов'язані з інститутом: 22 квітня була вміщена замітка про сходку студентів Єврейського політехнічного інституту, 3 травня – інформація про обрання комісії для захисту професійно-економічних інтересів євреїв, місцем розташування якої було вказано канцелярію політехнікуму (на Проспекті, у будинку Бабушкіна). 18 травня датована замітка «Про приватний політехнічний інститут». У газеті за 19 травня містилося оголошення про відкриття курсів єврейської мови і літератури, запис на які відбувався у канцелярії політехнікуму. Нарешті, у номері від 25 червня були розміщені умови прийому до ППІ [25].

До передісторії Політехнічного інституту належать **Катеринославські технічні курси** В. Х. Коробочкіна, організовані у 1910 році і реорганізовані у 1912 році (тоді було створено будівельне відділення і розширено електромеханічне). Навчання на курсах тривало 7 семестрів (3,5 року) і випускників курсів приймали без екзаменів на передостанній семестр закордонних інженерних училищ і технічних інститутів. Після закінчення будівельного відділення випускники могли скласти урядовий екзамен на звання техника-будівельника при Інституті цивільних інженерів у Петрограді. До речі, курси розташовувались на перехресті вулиць Гімнастичної (Шмідта) і Романовської (Свердлова). Пізніше саме на Романовській вулиці, у будинку 49, розташовувався Єврейський інститут.

Катеринославські архітектурно-художні курси діяли у місті з 1913 року, надаючи можливість впродовж 6 семестрів (трьох років) вивчати архітектуру та багато інших дисциплін, щоб у майбутньому працювати помічниками архітекторів та інженерів. Завідувачем курсів був техник-архітектор С. Л. Бейлін, який після реорганізації курсів перейшов працювати до Вечірнього робітничого будівельного технікуму, що у 1930 році перетворився на будівельний інститут. До речі, збігається адреса архітектурно-художніх курсів і будівельного технікуму – вул. Харківська, 11.

У фонді «Катеринославський вечірний будівельний технікум» є окремі справи студентів, в яких зазначено місце і час навчання. Зокрема, студент «...Веремей 1915 року вступив на політехнічні курси, що згодом перетворилися на Перший Катеринослав-Єврейський технікум, де він навчався до 1919 року... В кінці 1923 року вступив до Вечірнього Робітничого Будівельного технікуму, де і навчався дотепер» (документ датований 30.06.1929 р.) [фонд 265, оп. 1, спр. 1]. Студенти П'ятов та Скороходов, які поступили до будівельного технікуму у 1917 та 1918 роках, відповідно, навчалися в ньому, за архівними даними, до 12. 07. 1924 р. Студенти Г. Попов та Д. Гітберг, які отримали дипломи у 1929 році, навчалися в Дніпропетровському Вечірньому робітничому будівельному технікумі (інституті), до якого вступили у 1919 та 1917 роках і закінчили у 1923 і 1924 роках [фонд 265, оп. 1, спр. 3]. Наведена інформація підтверджує наступність інженерно-будівельної освіти у Катеринославі (Дніпропетровську) від політехнічних курсів, що реформувались у Політехнічний інститут (паралельна назва – технікум) – до будівельного технікуму (інституту).

Рис. 4. Буданов М. О.

Цікаво простежити життєвий і творчий шлях студентів і викладачів Політехнічного інституту, які сприяли формуванню і розвитку будівельно-архітектурної справи у нашому місті. Так, **Микола Опанасович Буданов** (1888-1973) працював на будівництві

залізниць, потім почав викладати у будівельному технікумі, далі – в інституті (рис. 4).

Він очолював кафедру залізобетонних конструкцій, підготував першу в ДБІ докторську дисертацію, ставши засновником теорії «повзучості бетону», працював консультантом у багатьох проектних організаціях.

Олександр Андрійович Гармаш (1890-1940) після напруженої роботи на великих будовах країни працював викладачем Катеринославського вечірнього робітничого будівельного технікуму (рис. 5).

Рис. 5. Гармаш О. А.

З 1930 року обіймав у Дніпропетровському будівельному інституті різні посади: заступника директора з навчальної і наукової роботи, завідувача кафедри організації робіт і будівельного виробництва. Будучи науковим керівником Науково-дослідного сектору інституту, він визначав напрям наукової діяльності закладу. Його наукові розробки були спрямовані на ліквідацію сезонності в будівництві, а також він створив власну наукову школу.

Абрам Савелійович Локшин (1893-1934) – людина, яка своєю наполегливою науково-педагогічною працею вплинула на підготовку молодих енергійних фахівців у галузі будівельної механіки (рис. 6).

Він був аспірантом, а потім викладачем Політехнічного інституту, працював у Вечірньому робітничому будівельному технікумі, і, відповідно, у будівельному інституті аж до раптової смерті. За своє недовге життя

він встиг підготувати талановитих учнів, серед яких – академік Всеволод Арутюнович Лазарян, доктори технічних наук Борис Григорович Коренєв, Всеволод Андрійович Бовін, Федір Валентинович Флоринський тощо [1; 2].

Рис. 6. Локшин А. С.

Рис. 7. Швецько-Вінецький Г. Л.

Серед видатних особистостей, які сприяли налагодженню будівельно-архітектурної справи у нашому місті, почесне місце посідає постать **Генріха Львовича Швецько-Вінецького** (1901-1965). Він навчався на інженерному факультеті Катеринославського єврейського політехнічного інституту та на архітектурному факультеті Петроградського інституту цивільних інженерів (рис. 7). Організував проектне бюро для студентів будівельного технікуму; заснував кафедру архітектури в новоствореному ДБІ.

Проектував житлові та громадські споруди в стилі конструктивізму. З 1937 р. входив до Всеукраїнського правління спілки радянських архітекторів, брав участь у розробленні генерального плану м. Дніпропетровськ. Із 1945 року працював у Львові.

Саме він розробив проекти навчальних корпусів кількох вишів нашого міста, у тому числі й будівельного інституту (завдяки формі будівлю називали «літаком») (рис. 8-9).

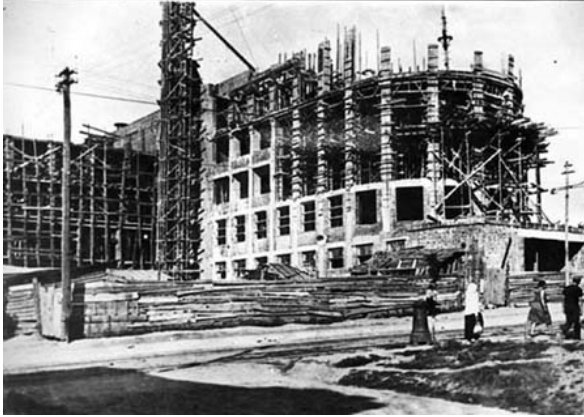

Рис. 8. Будівництво Інженерно-будівельного інституту на поч. 1930-х рр.

Рис. 9. Корпус Інженерно-будівельного інституту у 1930-ті рр.

З будівельним інститутом також пов'язане ім'я видатного вченого у галузі механіки, академіка АН УРСР, лауреата Державної премії СРСР **Гурія Миколайовича Савіна** (1907-1975). Із 1932 року він викладав на кафедрі будівельної механіки Дніпропетровського будівельного інституту, де й почав свою плідну наукову діяльність, яка отримала численні нагороди, у тому числі премію імені О. М. Динника АН УРСР (рис. 10).

Рис. 10. Савін Г. М.

Рис. 11. Большаков В. І.

У 1994 році згідно з Указом Президента України Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут перетворився на **Придніпровську державну академію будівництва та архітектури**, що стало свідченням визнання державою наукових та прикладних розробок закладу. Із 1987 року нашого вишу очолює ректор Володимир Іванович Большаков, доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України (рис. 11). Саме він виступив ініціатором створення в академії мережі спеціалізованих рад із захисту дисертацій, заснував наукову школу з матеріалознавства, вивів науководослідницьку діяльність академії на широкий міжнародний рівень, за що неодноразово був нагороджений різноманітними орденами і відзнаками.

У своєму привітанні до абітурієнтів ректор зазначає: «У нас створені всі умови для подальшого розвитку академії у напрямку інтеграції в європейський і світовий простір. Ми підтримуємо ділові стосунки з 12 навчальними закладами та асоціаціями Європи й Північної Америки на рівні кафедр, факультетів, ректорату, окремих фахівців. З 1997 року ПДАБА є членом Всесвітньої асоціації університетів. Академія готує для України висококваліфіковані професійні кадри будівельників та архітекторів, і кожен випускник має реальні шанси опанувати у суспільстві високі посади, бо Придніпровська державна академія будівництва та архітектури створила належні умови для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного студента, формування фахівців, здатних вирішувати проблеми будь-якої складності».

Висновок. Традиція підготовки інженерно-будівельних і архітектурних кадрів ви-

щої кваліфікації у нашому місті нараховує вже сотню років, і Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, сконцентрувавши всі напрацювання своїх попередників, увібравши впродовж історії наукові розробки талановитих інженерів-будівельників, архітекторів і технологів будівельної галузі міста, впевнено дивиться у майбутнє. За свою різноманітну діяльність ПДАБА неодноразово отримувала нагороди у численних міжнародних та всеукраїнських рейтингових оглядах. Однією з визначних перемог була нагорода академії як провідного вишу України Генеральною Дирекцією Міжнародної Академії рейтингових технологій та соціології «Золота фортуна», отримання почесного звання «Лідер національної освіти», звання переможця в огляді ВНЗ України у номінації «Міжнародне співробітництво в галузі освіти і науки» тощо.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Большаков В. И. История строительного образования в Екатеринославе-Днепропетровске. От технических курсов до строительного института / В. И. Большаков, А. Г. Быстряков. – Днепропетровск : ПДАБА, 2005. – 143 с.
2. Быстряков А. Евреи Екатеринослава-Днепропетровска (XVIII – нач. XX вв.) / Александр Быстряков. – Днепропетровск : Арт-Пресс, 2001. – 142 с.
3. Быстряков А. Г. История Екатеринославского политехнического института (1916–1921) / А. Г. Быстряков. – Днепропетровск : Січ, 1999. – 64 с.
4. Ворох А.О. Развитие высшей технической освіти в Украине (20 – 30-ті рр. XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. О. Ворох ; Луга. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 20 с.
5. Україна, Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДО), ф. 265, оп. 1, спр. 1: Архів Катеринославського (Дніпропетровського) вечірнього робітничого будівельного технікуму.
6. Україна, ДАДО, ф. 265, оп. 1, спр. 3: Свідоцтва студентів Катеринославського (Дніпропетровського) вечірнього робітничого будівельного технікуму.
7. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 1, спр. 768: Особова справа студента Кроля Айзика Гіршевича.
8. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 1, спр. 1627: Книга протоколів зібрань факультетів Приватного політехнічного інституту в м. Катеринослав.
9. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 1, спр. 1629: Катеринославський єврейський науковий інститут (1916-1920 рр.) (списки студентів, абітурієнтів і викладачів)
10. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 249: Особова справа Гройсмана Єремія Яковича.
11. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 299: Особова справа Живова Григорія Соломоновича.
12. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 300: Особова справа Заборовського Сергія Андрійовича.
13. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 438: Особова справа студента Кроля Соломона Давидовича.
14. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 496: Особова справа студента Ліфшица Мордуха Менделєва).
15. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 589: Особова справа студента Перельмана Хаїма-Юсея Мовшевича.
16. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 634: Особова справа Петровецького Олександра Никаноровича.
17. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 739: Особова справа Слепяна Леопольда Борисовича.
18. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 772: Особова справа Танатара Йосипа Ісааковича.
19. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 807: Особова справа студента Українцеву Івана Васильовича.
20. Україна, ДАДО, ф. Р2065, оп. 2, спр. 961: Особова справа студента Шмерліна Наума Ароновича.
21. Екатеринославская городская статистика : сб. – Екатеринослав, 1918. – Вып. 1.

22. Майборода С. В. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917–1959 рр.) : монографія / С. В. Майборода. ; голов. ред. В. І. Луговий ; Укр. акад. держ. управління при Президенті України. – Київ : Вид-во УАДУ, 2000. – 308 с.
23. Оноприенко В. И. Становление высшего технического образования на Украине / В. И. Оноприенко, Т. А. Щербань. – Киев : Наукова думка, 1990. – 139 с.
24. Портнова Т. Велика трансформація: еволюція міського середовища Катеринослава кінця XIX – початку XX ст. / Тетяна Портнова. – Режим доступу: <http://pandia.ru/text/79/509/48997.php>. – Назва з екрану.
25. Придніпровський край. – 1917. – № 6173-6225, 22 квітня (5 травня)–25 червня (8 липня).
26. Савчук В. С. Георгій Євгенович Євреїнов – знакова постать гірничої науки / В. С. Савчук, А. В. Сюх // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. – 2012. – Вип. 10. – С. 193-204.
27. Старостін В. Катеринославська метрополія // Експедиція-XXI. – 2012. – № 2(116). – Режим доступу: <http://ex21.com.ua/tus/notes/116-6.htm>
28. Тарасова В. Н. Высшее инженерное образование России (последняя четверть XVIII – начало XX в.) / В. Н. Тарасова. – Москва : Моск. гос. ун-т путей сообщ., 2001. – 117 с.
29. Федосова І. Джерела та стан дослідження розвитку вищої інженерно-технічної освіти в Україні (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / І. Федосова // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 699-707.
30. Ховрич С. М. З історії розвитку вищої технічної освіти в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Київського політехнічного інституту) / С. М. Ховрич // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 55–63.
31. Швидько Г. Перший вищий навчальний заклад Придніпров'я / Ганна Швидько // Днепропетровск: городской сайт. – Режим доступа: http://a.gorod.dp.ua/history/article_ua.php?article=1368.

REFERENCES

1. Bol'shakov V.I. and Bystryakov A.G. *Istoriya stroitel'no-architekturnogo obrazovaniya v Ekaterinoslave-Dnepropetrovske: ot tekhnicheskikh kursov do stroitel'nogo instituta* [History of building and architectural education in Ekaterinoslav-Dnepropetrovsk: from technical courses to the Construction Institute]. Dnepropetrovsk: PDABA, 2005, 143 p. (in Russian).
2. Bystryakov A.G. *Evrei Ekaterinoslava-Dnepropetrovska (XVIII – nach. XX vv.)* [Jews of Yekaterinoslav-Dnepropetrovsk (XVIII - beg. XX centuries)]. Dnepropetrovsk: Art-Press, 2001, 142 p.
3. Bystryakov A.G. *Istoriya Ekaterinoslavskogo politekhnicheskogo instituta (1916–1921)* [History of Ekaterinoslav Polytechnic Institute (1916-1921)]. Dnepropetrovsk: Sich, 1999, 64 p. (in Russian).
4. Vorokh A.O. *Rozvytok vyshchoi tekhnichnoi osvity v Ukraini (20 – 30-ti rr. XX st.): avtoref. dys. na здobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spec. 13.00.01 «Zagalna pedagogika ta istoriya pedagogiky»* [The development of higher technical education in Ukraine (20 - 30-es. XX century.): abstract of the Cand. Sc. (Ped.) Diss.: 13.00.01 “General pedagogic and history of pedagogic”]. Lugansk, 2006, 20 p. (in Ukrainian).
5. Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti (dalee DADO). *F. 265, op. 1, spr. 1: Arkhiv Katerynoslavskogo (Dnipropetrovskogo) vechirnogo robitnychogo budivelnogo texnikumu* [F. 265, lis. 1, arch. 1: Archive of Ekaterinoslav (Dnepropetrovsk) evening working building college]. Ukraina. (in Ukrainian).
6. DADO. *F. 265, op. 1, spr. 3: Svidotstva studentiv Katerynoslavskogo (Dnipropetrovskogo) vechirnogo robitnychogo budivelnogo tekhnikumu* [F. 265, lis. 1, arch. 3: Certificates of students of Ekaterinoslav (Dnepropetrovsk) evening working construction college]. Ukraina. (in Ukrainian).
7. DADO. *F. R2065, op. 1, spr. 768: Osobova sprava studenta Krolia Aizika Girshevycha* [F. R2065, lis. 1, arch. 768: The student's personal file of Krol Ayzik Hirshevych]. Ukraina. (in Ukrainian).
8. DADO. *F. R2065, op. 1, spr. 1627: Knyha protokoliv zibran fakul'tetiv Pryvatnogo politekhnichnogo instytutu v m. Katerynoslav* [F. R2065, lis. 1, arch. 1627: The protocolsbook of faculties assembly of the Private Polytechnic Institute in Katerynoslav]. Ukraina. (in Ukrainian).
9. DADO. *F. R2065, op. 1, spr. 1629: Katerynoslavskiy evreiskiy naukovyi instytut (1916-1920 rr.) (spysky studentiv, abiturientiv i vykladachiv)* [F. R2065, lis. 1, arch. 1629: Katerynoslav Jewish Research Institute (1916-1920 gg.) (Lists of students, students and teachers)]. Ukraina. (in Ukrainian).
10. DADO. *F. R2065, op. 2, spr. 249: Osobova sprava Groismana Yeremiia Yakovycha* [F. R2065, lis. 2, arch. 249: Personal file of Groisman Yeremii Yakovych]. Ukraina. (in Ukrainian).
11. DADO. *F. R2065, op. 2, spr. 299: Osobova sprava Zhyvova Grygoriia Solomonovycha* [F. R2065, lis. 2, arch. 299: Personal file of Zhivov Gregorii Solomonovych]. Ukraina. (in Ukrainian).
12. DADO. *F. R2065, op. 2, spr. 300: Osobova sprava Zaborovskogo Sergiia Andriiovycha* [F. R2065, lis. 2, arch. 300: Personal file of Zaborowskyi Sergii Andriiovych]. Ukraina.
13. DADO. *F. R2065, op. 2, spr. 438: Osobova sprava studenta Krolia Solomona Davydovycha* [F. R2065, lis. 2, arch. 438: Personal file of Krol Solomon Davydovych]. Ukraina. (in Ukrainian).

14. DADO. F. R2065, op. 2, spr. 496: *Osobova sprava studenta Lifshytsa Mordukha Mendeleva* [F. R2065, lis. 2, arch. 496: Personal file of Lifshyts Mordukh Mendelev]. Ukraina. (in Ukrainian).
15. DADO. F. R2065, op. 2, spr. 589: *Osobova sprava studenta Perelmana Khaima-Ioselia Movshevycha* [F. R2065, lis. 2, arch. 589: Personal file of the student Haim Perelman Ioselii Movshevych]. Ukraina. (in Ukrainian).
16. DADO. F. R2065, op. 2, spr. 634: *Osobova sprava Petrovetskogo Oleksandra Nikanorovycha* [F. R2065, lis. 2, arch. 634: Personal file of Petrovetskyi Oleksandr Nikanorovych]. Ukraina. (in Ukrainian).
17. DADO. F. R2065, op. 2, spr. 739: *Osobova sprava Slepiana Leopolda Borysovycha* [F. R2065, lis. 2, arch. 739: Personal file of Leopold Slepian Borysovych]. Ukraina. (in Ukrainian).
18. DADO. F. R2065, op. 2, spr. 772: *Osobova sprava Tanatara Yosypa Isaakovycha* [F. R2065, lis. 2, arch. 772: Personal file of Tanatar Yoseph Isaakovych]. Ukraina. (in Ukrainian).
19. DADO. F. R2065, op. 2, spr. 807: *Osobova sprava studenta Ukraintseva Ivana Vasyliovycha* [F. R2065, lis. 2, arch. 807: Personal file of Ukraintsev Ivan Vasyliovych]. Ukraina. (in Ukrainian).
20. DADO. F. R2065, op. 2, spr. 961: *Osobova sprava studenta Shmerlina Nauma Aronovycha* [F. R2065, lis. 2, arch. 961: Personal file of Shmerlin Naum Aronovych]. Ukraina. (in Ukrainian).
21. *Ekaterinoslavskaya Gorodskaya Statistika* [Ekaterinoslav Municipal Statistics]. 1918, iss. 1. (in Russian).
22. Maiboroda S.V. *Derzhavne upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v Ukraini: struktura, funktsii, tendentsiirozvytku (1917–1959 rr.)* [Government of higher education in Ukraine: structure, function, development trends]. Ukr. akad. derzh. upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy [Ukrainian Academy for Public Administraton under the President of Ukraine]. Kyiv: Vyd-vo UADU, 2000, 308 p. (in Ukrainian).
23. Onoprienko V.I. and Shcherban T.A. *Stanovlenie vyshego tekhnicheskogo obrazovaniya na Ukraine* [Formation of higher technical education in Ukraine]. Kiev: Naukova dumka, 1990, 139 p. (in Russian).
24. Portnova T. *Velyka transformatsiia: evoliutsiia miskoho seredovyshcha Katerynoslava kintsya XIX – pochatku XX st.* [Great Transformation: the evolution of the urban environment of Katerynoslav in late XIX - early XX century]. Available at: <http://pandia.ru/text/79/509/48997.php> (in Ukrainian).
25. *Prydniprovskiy kraj* [Dnieper region]. 1917, 22 April (5 May)–25 June (8 July), no. 6173-6225. (in Ukrainian).
26. Savchuk V.S. and Siukh A.V. *Georgii Yevgenovych Yevreinov – znakova postat girnychoi nauky* [Georgy Evgenovych Evreinov as a symbolic figure of Mining Sciences]. *Naddniprianska Ukraina: istorichni protsesy, podii, postati* [Naddniprianska Ukraine: historical processes, events, figures]. Dnipropetr. nats. un-t im. Olesia Honchara [Dnipropetrovsk National Oles Honchar University]. 2012, iss. 10, pp. 193-204. (in Ukrainian).
27. Starostin V. *Katerynoslavska metropoliia* [Katerynoslav metropolis]. *Ekspedytsiia-XXI* [Expedition XXI]. 2012, no. 2(116). Available at: <http://www.ex21.com.ua/rus/arhiv/0116/116-6.htm> (in Ukrainian).
28. Tarasova V.N. *Vysshie inzhenerne obrazovanie Rossii (poslednyaya chetvert XIX – nachalo XX v.)* [Higher Engineering Education of Russia (the last quarter XIX – beginning XX centuries)]. Moskva: Mosk. gos. un-t putei soobshch, 2001, 117 p. (in Russian).
29. Fedosova I. *Dzherela ta stan doslidzhennia rozvytku vyshchoi inzhenerno-tekhnichnoi osvity v Ukraini (druga polovyna XIX – persha polovyna XXst.)* [Sources and state research of development of higher engineering education in Ukraine (the second half of the nineteenth - early twentieth century)]. *Pedahohichniy dyskurs* [Pedagogical discourse]. Khmelnytskyi, 2013, iss. 15, pp. 699-707. (in Ukrainian).
30. Khovrych S.M. *Z istorii rozvytku vyshchoi tekhnichnoi osvity v Ukraini naprykintsi XIX – na pochatku XXst. (na materialakh Kyivskoho politekhnichnogo instytutu)* [From the history of higher technical education in Ukraine in late XIX - early XX century (based on the Kiev Polytechnic Institute)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian historical journal]. 2007, no. 5, pp. 55–63. (in Ukrainian).
31. Shvydko H. *Pershyi vyshchyi navchalnyi zaklad Pryniprovia* [The first institution of higher education in Pridneprovia]. *Horodskoj sajt* [Local web-site]. Dnepropetrovsk. Available at: http://a.gorod.dp.ua/history/article_ua.php?article=1368 (in Ukrainian).

Рецензент: д-р іст. н. Г. Г. Кривчик

Надійшла до редколегії: 23.12.2015 р. Прийнята до друку: 27.12.2015 р.